

Theater as a Communication Tool in Service of Health Education; A Study of Experts' Perspectives in the Fields of Communication and Theater

Rayehe Ramezani¹ | Ali Asghar Kia²

1. Corresponding author, PhD Candidate in Media Management, Faculty of Communications, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: Rayehe.ramezani@atu.ac.ir
2. Professor, Department of Journalism, Faculty of Communications, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: Keya@atu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: Theater, as a "communication tool" due to its nature, plays an effective role in conveying meaning and concepts. Based on this, the main goal of the current research is to know the theoretical and practical aspects of educational theater and its feasibility for health education as a medium.
Article history: Received: 8 June 2024 Received in revised form: 11 January 2025 Accepted: 13 March 2025 Published online: 20 June 2025	Methods: To achieve this goal, researchers have used the qualitative research method with thematic analysis approach. In order to answer the research questions, semi-in-depth interviews were conducted with 12 experts and experts in the field of health communication and educational theater.
Keywords: Communications, Health Communication, Health, Theater, Theme Analysis.	Results: The results show that by "reforming the education and training system" and considering "theatre as an educational medium in development" and "empowering and developing the knowledge and awareness of people in the society" it can be considered in line with the development goals of governments. Also, theater can be used with "assistance and surgery of various crises through the transfer of experience", "encouraging the audience to participate in solving the crisis", "cultivation and crisis prevention" and "criticism tool in crises".
	Conclusions: In the Corona crisis, theater can be a facilitator by "teaching health messages in the unconscious of the audience", "teaching self-care and prevention of diseases among children and adolescents" and "educational tool for sustainable health behaviors". Based on research, if we consider theater as a medium, "health communications" is an issue that should be taken into account by health and wellness officials and practitioners. that health education should help individuals increase their knowledge and skills so that they can make decisions regarding their own health, the health of their families, and the communities they live in. Another result of the research is that educational theater can act in line with developmental goals. According to the research findings, development is directly related to education. Development will not occur if the educational foundations have not been established first. Educational theater is a special and efficient means of advancing educational goals and expanding the boundaries of learning. The conclusion reached regarding the use of theater's capacities as a medium in various crises is that theater is always present in different crises. In fact, the agency that theater itself has as an important institution in society can fully address significant crises. The impact of theater is high due to its liveliness and the emotional atmosphere it can create. On the other hand, in the post-COVID era, educational theaters play an effective role in boosting hope for life. Theater can significantly contribute to restoring morale and hope for life and alleviating anxieties. One of the important roles that media, especially theater, can play in the post-COVID era is strengthening social relationships and interactions. Theater, by bringing people together and forming communities, has taken the first steps in shaping social bonds. Media, especially theater, will take on an intermediary role in the post-COVID era. They can repair the connections that were previously severed. Another point that specialists in this research mentioned is

---

that promoting logical, reasoned, and critical thinking about the issue of COVID, instead of superstitious and one-sided thinking, is important and can be conveyed through theater in the post-COVID era. Therefore, in the post-COVID period, many of the superstitions and rumors that spread during the COVID era can be explained and critiqued.

Cite this article: Kia, A. & Ramezani, R. (2025). Theater as a Communication Tool in Service of Health Education; A Study of Experts' Perspectives in the Fields of Communication and Theater, *News Science*, DOI: <http://doi.org/10.22034/lrsi.2025.461678.1186>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/lrsi.2025.461678.1186>

EXTENDED ABSTRACT

Theater as a Communication Tool in Service of Health Education; A Study of Experts' Perspectives in the Fields of Communication and Theater

Rayehe Ramezani¹ | Ali Asghar Kia²

1. Corresponding author, PhD Candidate in Media Management, Faculty of Communications, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: Rayehe.ramezani@atu.ac.ir
2. Professor, Department of Journalism, Faculty of Communications, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: Keya@atu.ac.ir

Introduction:

Today in Iranian society, the media, relying on collaborative communication, plays an important role in teaching health messages. It will be possible to increase the "health literacy" and "health literacy" of the public by using the capacities of different media. Sometimes there are situations that depending on the talents and potentials that each person has within her/him, using the capacity of the media can bring them to the stage of action. It seems that health education plays a role in the individual needs of health, in the form of its common border with two other factors of health promotion, i.e. health protection and disease prevention, and the health sector in providing scientific, practical and evidence-based health education services. Based on the community empowers.

Method:

This research was done with qualitative method and thematic analysis technique. The point that should be noted about the use of this method is that thematic analysis is more than just counting phrases or words in a text and it deals with identifying implicit, meaningful and explicit ideas in the data and with a degree of interpretation and the agency of the researcher is included. This approach emphasizes the importance of perceptions, feelings and experiences of the participants as the main purpose of the study. The research community is experts and experts in the field of development communication and educational theater.

Results:

According to the analysis of the responses of the respondents, the educational theater can serve the developmental goals of the governments by reforming the education and training systems. Educational systems, as the most important organ of human capital investment in the field of society's prosperity, play the main role. Today, these systems have allocated a specific share from the budget of each country. Considering its importance and role in the economic, social, cultural and political aspects of society in order to improve the quality of educational systems, it is necessary to take necessary measures to prevent the loss of human and material capital.

Today, the goal of development support communication is not just to distribute information and spread technical innovations, but to work with individuals and groups consisting of ordinary people or the marginalized of society so that they can finally express their views through political, economic and ideological processes. Finally, it should be acknowledged

that development through theater will be possible when education is not repressive and ideological.

Educational theater can motivate and encourage the audience to participate in solving that crisis by presenting different solutions and teaching them through various performances. The participation of the audience in solving the crisis can help a lot to solve the crisis quickly. What is important here is persuading the audience with various means, theater and art being one of them, to attend and participate in solving the crisis. Participation includes taking part in solving existing crises in society and creating structural change in society. This could indicate a high level of general conflict in relational names. In other words, it includes general involvement in production processes as well as management and planning of communication systems.

One of the difficulties in the process of community development is to help groups learn and accept new information and communication technologies and develop educational programs that fit the culture of the community. As it is known, one of the actions that the media engages in is creating culture at different levels and for specific purposes. Theater as a medium deal with culture, politeness, exaltation of people's thoughts, feelings, and collective conscience of society. Its approach is such that it approaches its true meaning, i.e. the true manifestation of the characteristics of people's lives and enlightenment and transformation. When such people with culture and artists increase in the society and love of art and cultural acceptance spread, the bottlenecks and damages related to the first institutions and subsequent biases will be quickly improved and the possibility of creating a cultural and ideal society will increase.

Constructive criticism through media, especially theater, can help correct wrong practices during a crisis. It is also possible to provide constructive and effective solutions to resolve the crisis or reduce the damage caused by it through educational theater. Another important point is that, in the post-corona era, educational theaters play an effective role in raising life expectancy. Hope is a powerful coping mechanism that helps to endure difficult situations. A person who has a higher life expectancy has a positive view of the future. As a result, his adaptability increases in difficult situations.

Conclusions:

Educational theater can work in line with developmental goals. According to research findings, development is directly related to education. Development will not take place if its educational fields do not occur first. Educational theater is a special and efficient possibility in advancing educational goals and expanding the scope of learning. The result obtained about the use of the capacities of the theater as a medium in different crises is that the theater is always present in different crises. In fact, the activism of the theater itself as an important institution in society can fully address important crises. The effectiveness of theater is high because of its liveliness and the emotional atmosphere it can create. Here, the theater as a medium is affected by the crisis and affects the crisis. Another result obtained in the context of using the communication tool of theater to solve the problems caused by the spread of Corona in the post-corona era is that this type of theater can solve the psychological problems that have happened to many people after the post-corona era. to fix what has fallen. On the other hand, in the post-corona era, educational theaters play an effective role in raising life expectancy. Theater can play an effective role in restoring morale and hope for life and relieving anxieties. Another point that the experts pointed out in this research was that promoting logical, logical and critical thinking about the Corona issue, instead of superstitious and one-sided thinking, is an important thing that can be

conveyed through theater in the post-corona period. Therefore, in the post-Corona period, many superstitions and rumors that were popular during the Corona period can be explained and criticized.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank anonymous reviewers.

Ethical considerations

Not applicable.

Funding

Not applicable.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

تأثیر به مثابه ابزار ارتباطی در خدمت آموزش بهداشت و سلامت؛ بررسی دیدگاه صاحب‌نظران حوزه ارتباطات و تأثیر

رایحه رضانی^۱ | علی اصغر کیا^۲

۱. دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)، رایانامه: rayehe.ramezani@atu.ac.ir
۲. استاد، گروه روزنامه‌نگاری، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: keya@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۳/۱۹</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۲۲</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۳</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۳/۳۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: ارتباطات سلامت، بهداشت، تأثیر، تحلیل مضمون.</p>	<p>هدف: تأثیر به مثابه یک «ابزار ارتباطی» به دلیل ماهیت آن، نقش موثری در انتقال معنا و مفاهیم دارد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، شناخت وجوه نظری و عملی تأثیر آموزشی و امکان‌سنجی آن برای آموزش بهداشت و سلامت به مثابه یک رسانه است.</p> <p>روش پژوهش: برای نیل به این هدف، محققان از روش تحقیق کیفی با رویکرد تحلیل مضمون استفاده کرده‌اند. جهت رسیدن به پاسخ پرسش‌های پژوهش با ۱۲ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران عرصه ارتباطات سلامت و تأثیر آموزشی مصاحبه‌های نیمه‌عمیق انجام شده است.</p> <p>یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که با «اصلاح سیستم آموزشی و آموزش و پرورش»، در نظر گرفتن «تأثیر به مثابه رسانه آموزشی در توسعه» و «توانمندسازی و توسعه شناخت و آگاهی افراد جامعه» می‌توان آن را در راستای اهداف توسعه‌بخشی دولت‌ها در نظر گرفت. همچنین تأثیر می‌تواند با «کمک و جراحی بحران‌های مختلف از طریق انتقال تجربه»، «ترغیب مخاطب به مشارکت در حل بحران»، «فرهنگ‌سازی و پیشگیری از بحران» و «ابزار نقد در بحران‌ها» به کار گرفته شود.</p> <p>نتایج: در بحران کرونا نیز تأثیر می‌تواند با «آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت در ناخودآگاه مخاطبان»، «آموزش خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها در میان کودکان و نوجوانان» و «ابزار آموزشی برای رفتارهای ماندگار بهداشتی و سلامت» تسهیل‌کننده باشد. بر مبنای پژوهش اگر تأثیر را به مثابه یک رسانه در نظر بگیریم، «ارتباطات بهداشتی» مقوله‌ای است که باید مدنظر مسئولان و دست‌اندرکاران حوزه بهداشت و سلامت قرار بگیرد. آموزش سلامت با بالا بردن سطح دانش و مهارت‌های افراد باید به آنها کمک کند تا در مورد سلامت خود، خانواده و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، قادر به تصمیم‌گیری شوند.</p>

استناد: کیا، علی اصغر و رضانی، رایحه. (۱۴۰۳). تأثیر به مثابه ابزار ارتباطی در خدمت آموزش بهداشت و سلامت؛ بررسی دیدگاه صاحب‌نظران حوزه ارتباطات و تأثیر، *علوم خبری*، ۱۴ (۱)، ۲۴۷-۲۲۱.

DOI: <http://doi.org/10.22034/Irsi.2025.461678.1186>

نویسندگان ©.

مقدمه

ارتباطات سلامت یکی از حوزه‌های پر جنب و جوش و رو به رشد در رشته ارتباطات است. علاوه بر این، محققان رشته‌های دیگر از قبیل پزشکی، بهداشت عمومی، روانشناسی و تجارت در درک ما از این حوزه سهم بسزایی دارند. آمار مرتبط با میزان وقوع بیماری، عدم رضایت بیمار از مراقبت سلامت و شکست بسیاری از پویس‌های سلامت در تاثیرگذاری معنادار بر نتایج سلامت، بر ضرورت تحقیق ارتباطات سلامت در آینده تاکید دارد (رایت، اسپارکز و اهیر، ۱۳۹۹: ۱۵). امروز، از بسیاری از رسانه‌ها در سراسر جهان برای ارتقای سلامت استفاده می‌شود. در پژوهش حاضر تئاتر «به مثابه یک رسانه» در نظر گرفته شده است. محتوای هر تئاتری با هدف ارتقای سلامت باید از ارزیابی واقع‌بینانه دانش، نگرش و رفتار مخاطبان آینده مشتق شود. محتوا باید بر اساس تجزیه و تحلیل موانعی باشد که مخاطب معتقد است مانع تغییر رفتار می‌شود. دادن زمان به مخاطب برای مناظره، پرسیدن سؤال و ایفای نقش، آنها را قادر می‌سازد تا بررسی کنند که چگونه می‌توان یک رفتار را تغییر داد. تئاتر آموزشی اخیراً به عنوان یک روش مؤثر در آموزش بهداشت، مورد توجه واقع شده است. توسعه مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های هنرهای نمایشی و فرصت‌هایی برای یادگیری در مورد موضوعات مرتبط با سلامت است.

اجرای تئاتر آموزشی و کارگاه‌های ارزیابی، نشان می‌دهد که عنصر مداخله تا حد زیادی موفقیت‌آمیز است و شرکت‌کنندگان می‌توانند فرصت‌هایی را برای یادگیری و بحث درباره موضوعات مرتبط با سلامت، افزایش مهارت‌ها و اعتماد به نفس اجتماعی به دست آورند. آموزش سلامت نه تنها با انتقال اطلاعات، ارتباط دارد، بلکه با ایجاد انگیزه، مهارت‌ها و اعتماد به نفس مورد نیاز برای اقدام جهت اعتلای سلامت نیز در ارتباط است. با توجه به آنچه که گفته شد، مسئله اصلی پژوهش حاضر که پژوهشی میان رشته‌ای است این است که صاحب‌نظران و متخصصان حوزه ارتباطات به‌ویژه ارتباطات توسعه و سلامت و همچنین حوزه تئاتر کشور در زمینه تئاتر آموزشی (مشارکتی) در ایام شیوع کرونا چه دیدگاه‌ها و نظراتی نسبت به آموزش بهداشت و سلامت توسط تئاتر مشارکتی دارند. به عبارتی مسئله اصلی محقق این است که با پیوند هنر و ارتباطات عملکرد تئاتر آموزشی کشور در مشارکت مخاطبان و تعلیم پیام‌های بهداشتی و حوزه سلامت را بررسی کند.

آموزش بهداشت و سلامت در توسعه مشارکت جامعه برای دستیابی به سلامت نقش مهمی داشته که این مسئله از طریق به اشتراک گذاشتن دانسته‌های موجود درباره سلامت و بیماری صورت می‌گیرد. در گذشته، فعالیت‌های آموزش سلامتی دارای رویکرد آموزشی عمودی از بالا به پایین بود و درکی صرفاً زیست پزشکی از سلامت ارائه می‌شد که موجب ترغیب واقعی مشارکت اجتماعی نمی‌شد. پائولوفر بره برزلی، پیشرفته‌ترین تئوری‌های آموزش توده‌ای در زمینه افزایش آزادی‌خواهی و آگاه‌سازی محرومان جامعه را ارائه کرده است. روش‌های تربیتی «آموزش توده‌ای» که توسط او ابداع شد، موجب تقویت خود اتکایی و خود مختاری مردم شد و امروزه در آموزش سلامت و ارتباطات برای سلامت به کار گرفته می‌شود.

امروز در جامعه ایران، رسانه با تکیه بر ارتباطات مشارکتی نقش مهمی در تعلیم پیام‌های بهداشتی دارد. افزایش «سواد بهداشتی» و «سواد سلامت» عموم با استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌های مختلف امکان‌پذیر خواهد بود. گاهی اوقات موقعیت‌هایی وجود دارد که بسته به استعدادها و پتانسیل‌هایی که هر فردی در درون خود دارد با استفاده از ظرفیت رسانه‌ها می‌تواند آنها را به مرحله عمل برساند. به نظر می‌رسد آموزش سلامت در نیازهای فردی سلامت، در قالب مرز مشترک خود با دو فاکتور دیگر ارتقای سلامت یعنی حفاظت از سلامت و پیشگیری از بیماری، ایفای نقش می‌کند و بخش سلامت را در ارائه خدمات آموزش سلامت علمی، کاربردی و متکی بر شواهد و مبتنی بر جامعه توانمند می‌سازد.

از سوی دیگر، رسانه‌های گروهی می‌توانند در زمینه ارائه اطلاعات و آگاهی در مورد سلامت به جامعه، به‌ویژه در زمینه‌های ارتقای سلامت، پیشگیری، آموزش در زمینه عوامل مخاطره‌آمیز و اطلاعات در زمینه مواد مخدر مشارکت کنند. رسانه‌ها همچنین

می‌توانند روی رفتارها و عادت‌های بهداشتی افراد، استفاده از خدمات بهداشتی و درمانی، فعالیت‌های حفاظت از سلامت و سیاست‌های حامی سلامت و بهداشت جامعه تأثیرگذار باشند. تحقق تمامی این آرمان‌ها نیازمند توجه جدی به آموزش سلامت در ساختار بخش سلامت کشور است. پیشنهاد لایحه حمایت رسانه‌ها در زمینه ارائه پیام‌های بهداشتی، بیان نظریه‌های مختلف و طرح مناظره‌های جمعی برای پیشرفت سیاست‌های سلامت و بهداشت عمومی و همچنین انجام طرح‌ها و پژوهش‌های علمی در این زمینه‌ها حایز اهمیت است. با توجه به موارد ذکر شده و همچنین نیاز به پژوهش و تحقیق و گسترش دانش نظری این حوزه انجام پژوهش ضروری و مهم به نظر می‌رسد.

یکی دیگر از دلایل اهمیت عملی پژوهش در جامعه ایران، ضرورت سیاست‌گذاری در زمینه تأثیرهای آموزشی و اهمیت پرداختن به آنها توسط بخش دولتی و خصوصی برای کاستن آسیب‌های ناشی از بحران‌های مختلف است. آماده‌سازی عملی عموم برای پیشگیری از آسیب‌های مختلف از جمله آسیب‌های بهداشتی و سلامت افراد در شیوع بیماری‌های مختلف از دیگر موارد مهم پرداختن به چنین موضوعی برای محقق است. همچنین با توجه به اینکه در ارتباطات مشارکتی، نحوه ارتباط به صورت افقی و دوطرفه است پرداختن به موضوع تأثیرهای مشارکتی و آموزشی که به صورت عملی و کاربردی به این امر می‌پردازند مهم به نظر می‌رسد. این موضوع می‌تواند برای کارگزاران و سیاست‌گذاران فرهنگی و ارتباطی کشور قابل توجه و بهره‌برداری باشد. موضوع دیگر، نشان دادن اهمیت عملی برگزاری تأثیرهای آموزشی در بین روستاییان و مناطق محروم کشور است. این گروه از مردم به دلیل دور بودن از مراکز شهری و پایتخت و همچنین دسترسی دشوار به رسانه‌های مختلف نیازمند دریافت آموزش‌های لازم در زمینه بهداشت و سلامت هستند.

لازم به ذکر است این مسئله در خارج از ایران بسیار با اهمیت و مورد توجه است به همین دلیل محققان در پی آن هستند تا دریابند این امر در داخل کشور مخصوصاً در ایام شیوع کووید-۱۹ تا چه حد مورد توجه قرار گرفته و استادان، صاحب‌نظران و متخصصان چه دیدگاه‌ها و چشم‌اندازهایی در این زمینه دارند. بنابراین هدف اصلی پژوهش، شناخت وجوه نظری و عملی تأثیر آموزشی و امکان‌سنجی آن برای آموزش بهداشت و سلامت به مثابه یک ابزار ارتباطی است. مسئله دیگر محقق این است که آیا تأثیر آموزشی (مشارکتی) می‌تواند در راستای اهداف توسعه‌بخشی دولت‌ها قرار گیرد و به کار گرفته شود؟ و اینکه در دوران پساکرونا این نوع تأثیر چه قابلیت‌هایی برای رفع مشکلات به وجود آمده ناشی از پاندمی کرونا دارد؟ با این اوصاف محققان کوشیده‌اند با در نظر گرفتن تأثیر به عنوان یک ابزار ارتباطی و پیوند آن با ارتباطات سلامت در پی پاسخ به این سوالات از نظر صاحب‌نظران دانش ارتباطات و تأثیر برآیند.

پیشینه پژوهش

کاووسی، در تحقیقی تحت عنوان «تأثیر برای توسعه به مثابه ابزار ارتباطی: امکان‌سنجی در ایران» در سال ۱۳۹۱، ضمن بررسی روند تحول نظریه‌های ارتباطات توسعه به معرفی شیوه‌های ارتباطی مشارکتی مبتنی بر نمایش پرداخته است. در این پژوهش با ارجاع به نظریه‌های پائولوفریه در زمینه آموزش ستم‌دیدگان و نظریه‌های آگوستو بوآل درباره تأثیر برای ستم‌دیدگان که به تشکیل تأثیر برای توسعه در زمان حال انجام می‌شود، جریان غالب امروزی معرفی شده است. این پژوهش با روش دلفی انجام شده و در آن با طرح ۱۹ پرسش نظرهای ۱۹ متخصص و صاحب‌نظر در این زمینه با استفاده از مصاحبه عمقی به دست آمده است. هدف پژوهش شناخت امکانات رسانه‌ای تأثیر برای توسعه و نحوه تأثیر آن جهت استفاده مناسب از این روش در ایران و با شناخت این رشته و گروه مورد نظر و میزان دانش موجود در آن در راستای اهداف توسعه بخشی و امکانات آن به مثابه ابزار توسعه‌ای در جامعه است. به عبارت دیگر در این پژوهش امکان تحقق تأثیر برای توسعه در ایران مورد بررسی قرار گرفته است (کاووسی، ۱۳۹۱).

در پژوهش دیگری که توسط ملیحه نوری سیستانی، سمیه بلقن آبادی، علی منظمی زاده و مهدی غلامی در نخستین همایش ملی هنر و سلامت در سال ۱۳۹۷ ارائه شده است محققان به بررسی «تاثیر آموزش با استفاده از تئاتر بر آگاهی و رفتار دانش آموزان پیرامون بهداشت دهان و دندان در شهرستان نیشابور» پرداخته‌اند. در این مطالعه به بررسی روش آموزشی تئاتر بر آگاهی و رفتار دانش آموزان مقطع ابتدایی درباره موضوع بهداشت دهان و دندان پرداخته شده است. این پژوهش با روش توصیفی، تحلیلی در شهرستان نیشابور در سال ۹۶ روی ۱۰۲ نفر از دانش آموزان مقطع ابتدایی انجام شده است. محققان در پایان نتیجه گرفته‌اند که تئاتر می‌تواند به عنوان یک روش آموزشی در افزایش آگاهی و رفتار دانش آموزان پیرامون موضوع بهداشت دهان و دندان موثر واقع شود. در واقع با استفاده از هنر بهتر می‌توان مفاهیم بهداشتی را به دانش آموزان منتقل کرد (نوری سیستانی و همکاران، ۱۳۹۷). راجر ووستر^۱ پژوهشی را با عنوان «تئاتر در آموزش: فراتر از یک پیام» در مجله هنرهای کاربردی و سلامت در سال ۲۰۱۰ منتشر کرده است. محقق به مدت ۱۵ سال به عنوان بازیگر تئاتر در آموزش (TIE) کار کرده و پس از ورود به تحصیلات تکمیلی و سپس آموزش عالی به همکاری با جوانان برای ایجاد پروژه‌های آموزشی در تمام بخش‌های آموزشی ادامه می‌دهد. بیشتر موضوعات این برنامه‌های آموزشی، موضوعات تاریخی و اجتماعی را در بر می‌گیرد و برخی به طور مستقیم به مسائل بهداشتی پرداخته‌اند. محقق بیان می‌کند که افزایش تقاضا برای پروژه‌های بهداشت اجتماعی یک تأمل غم‌انگیز بر جامعه یا سیستم آموزشی است (Wooster, 2010).

در پژوهش دیگری که توسط ساموئل اوجونگبده علیدو^۲ در سال ۲۰۲۱ انجام شده است، محقق به بررسی «تئاتر و آموزش بهداشت: تأثیر درام کوتاه مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی در مبارزه با تردید واکسن کرونا در نیجریه» پرداخته است. محقق در این پژوهش بیان کرده که نیجریه دارای سابقه طولانی تردید در واکسن است و همین سناریو در مورد واکسن کووید-۱۹ نیز در حال انجام است. بسیاری از مردم در مصرف واکسن به دلیل شایعات مختلف در مورد اثربخشی و ایمنی آن تردید دارند. در نهایت او نتیجه می‌گیرد که سریال‌های درام کوتاه مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی می‌توانند در کاهش تردید واکسن در کشورهای توسعه‌یافته مانند نیجریه کارآمد باشند. همچنین پژوهشگر پیشنهاد می‌کند که کارکنان بهداشت و سیاست‌گذاران استفاده از سریال‌های نمایشی کوتاه مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی را در پرداختن به مشکل تردید واکسن در کشورهای در حال توسعه مدنظر قرار دهند (Samuel Ojonugbede Alidu, 2021).

ارتباطات سلامت و تئاتر آموزشی

ارتباطات سلامت، مطالعه و کاربرد تولید، خلق و انتشار اطلاعات سلامت‌محور، تعاملات سلامت‌محور میان نهادها و کنشگران فردی - اجتماعی و تاثیرات آنها بر جمع‌های مختلفی همچون اشخاص، گروه‌های اجتماعی و موسسه‌ها است. چالش‌های ذاتی موجود در پیشگیری از بیماری‌ها و ترویج سلامت بیانگر رویکرد چند رشته‌ای و چندوجهی در این حوزه است که نقش عوامل پیرامونی همچون سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی، سیاست‌های بهداشتی و عوامل نیمه‌پیرامونی مانند محله‌ها و سازمان‌های مراقبت بهداشتی و عوامل مرکزی همچون سبک زندگی شخصی را برای توضیح وضع سلامت افراد و جامعه می‌سنجد. برخی می‌گویند که ارتباطات به منزله ریسمانی است که می‌تواند عوامل بیرونی و مرکزی را به هم پیوند داده و از آن در جهت تبیین وضع سلامت فرد و جامعه استفاده کند (ویسواناث، ۲۰۱۳:۱۳۹۷). محققانی که ارتباطات سلامت را از دیدگاه روابط بین فردی مورد مطالعه قرار می‌دهند تمایل به تمرکز بر ارزش‌ها، علایق و نگرش‌های مردم و نوع احساس نسبت به پیام‌ها و مفاهیم مربوط به سلامت دارند. محققان ارتباطات سلامت در حوزه روابط بین فردی همچنین علاقه‌مند به مطالعه روابط بین بیمار و پزشک یا تأثیر

¹ Roger Wooster

² Samuel Ojonugbede Alidu

ارتباطات روزمره (از قبیل اعضای خانواده، همکار و دوستان) بر سلامت هستند (رایت، اسپارکز و اهیر، ۱۳۹۹:۵). رسانه‌های جمعی نقش مهمی در توانایی خود بر نفوذ در رفتارها و سلامت مردم ایفا می‌کنند. مردم آمریکا مصرف‌کنندگان سرسخت رسانه‌های جمعی هستند و از طریق محتوای رسانه در معرض تصاویر و پیام‌های مختلف حوزه سلامت قرار می‌گیرند. وقتی یک آمریکایی به سن تقریبی ۱۹ سال می‌رسد، مدت زمانی که صرف تماشای تلویزیون می‌کند بیش از مدت زمانی است که بیشتر مردم صرف شغل تمام وقت خود در طول یک‌سال می‌نمایند. از آنجا که سلامت، بخش ضروری زندگی انسان است، برنامه‌های نمایشی تلویزیون اغلب حوادثی مرتبط با سلامت برای تولید سریال‌های نمایشی خود دارند. علاوه بر این، تلویزیون، به عنوان یک رسانه پرتعداد، منبع مهم اطلاعات سلامت برای اغلب مردم آمریکا به شمار می‌رود (Atkin&Arkin, 1990:113). همان‌گونه که گفته شد اطلاعات درباره مسائل سلامت که از طریق برنامه‌های سرگرم‌کننده مانند «آناتومی گری» ارائه می‌شوند، بالقوه آگاهی مردم در مورد مسائل خطرات سلامت را بالا می‌برند و این اطلاعات گاهی اوقات تغییرات رفتاری مثبت را برمی‌انگیزد (Montgomery, 1990). با این حال، تصاویر سلامت در رسانه‌های جمعی اغلب غیرواقعی هستند و بیشتر سعی دارند تا بر پیام‌های خاصی در مورد سلامت تأکید کنند و مسائل دیگر را کنار بگذارند. موضوعات خبری مرتبط با سلامت در رسانه‌های خبری بسیار رایج هستند. در واقع، اخبار مربوط به مسائل سلامت در میان متداول‌ترین نوع موضوعات در اخبار تلویزیونی، روزنامه‌ها و مجلات هستند (Cline, 2004:131). ارتباط در حوزه سلامت به صورت متقابل، به صورت «یک ارتباط دو سویه میان فرد بیمار، به عنوان دریافت‌کننده خدمات سلامت و یک متخصص یا یک دستگاه الکتریکی یا تکنولوژی‌های ارتباطی برای دستیابی به اطلاعاتی در حوزه سلامت و یا دریافت راهنمایی و حمایت درباره موضوعات مرتبط با سلامت» است. اینترنت و تکنولوژی‌های جدید، علاوه بر آنکه فرصت ایده‌آلی را برای آگاه کردن گسترده مردم نسبت به موضوعات مرتبط با سلامت فراهم می‌کنند، ممکن است باعث ایجاد آسیب به سلامت عمومی شوند، زیرا گاهی اوقات منابع موجود در اینترنت نامطمئن هستند (شیاوو، ۱۳۹۱:۶۲). با توجه به آنچه که بیان شد در این پژوهش آموزش از طریق تئاتر مدنظر محققان بوده است.

پائولو فریره در مورد فعال‌سازی آموزش حقیقی معتقد است: کار معلم این نیست که دانش را مانند کامیون در سر فردی دیگر تخلیه و تلبار سازد و یا آن را همچون پول در گاوصندوق نگه دارد؛ معلم کسی است که حدود خاصی از دانش را داراست، آن را به شاگرد منتقل می‌کند و در عین حال دانشی دیگر را به جای آن دریافت می‌دارد؛ زیرا شاگرد نیز از دانش خاص خود برخوردار است. دست کم لزوم یادگیری معلم از شاگرد، نشان از نحوه یادگیری شاگرد دارد. شاگردان با هم متفاوتند و یادگیری‌شان نیز با یکدیگر فرق دارد. آموزش یعنی فعال‌سازی، یعنی دموکراسی، یعنی گفت‌وگو. او از یک معلم آرژانتینی اهل کودورا نقل می‌کند: «به یک روستایی، نوشتن واژه گاو آهن را یاد دادم، او هم به من یاد داد چگونه از آن استفاده کنم». تئاتر سرکوب‌شدگان موجد گفت‌وگو است. با فعال‌سازی صرفاً مدارا نمی‌کند، بلکه آن را فعالانه می‌جوید. این نوع تئاتر مخاطبانش را به پرسش می‌گیرد و از آنان توقع پاسخ‌های صادقانه دارد (بوآل، ۱۳۹۶:۵۵).

جکسون^۳ (۱۹۹۹) در بحث از تجربه آموزشی تئاتر بر آن است که «بعد زیبایی‌شناختی باید بخشی اصلی از هر ارزیابی جدی باشد». احساسات را نمی‌توان از فکر یا خرد جدا کرد، بلکه به زبان ساده می‌توان گفت «چسبی» است که چیزها را به حافظه می‌چسباند و مجموع تجربه‌های یادآوری شده، دانش ما را تشکیل می‌دهد (Damasio, 1999:56). یادگیری زیبایی‌شناختی، ما را یاری می‌دهد تا نه تنها خودمان را ببینیم بلکه بر دیدگاه دیگران نیز تأمل ورزیم. به ما کمک می‌کند چیزها را به پرسش بگیریم و آنها را «به‌گونه‌ای غیر از آنچه هستند» تصور کنیم (Green, 1988:3). تئاتر تعلیمی، نقطه تمرکزی را در تئاتر آموزشی و شرکت‌های نمایشی جمعی به وجود می‌آورد که قصد دارند روی مسائلی چون آموزش‌های فردی، اجتماعی و بهداشتی فعالیت نمایند. با این تفاسیر، اگر تئاتر آموزشی بر آن است که خود را از حد یک پدیده نوظهور بالاتر بکشاند و جایگاه تثبیت شده‌ای را برای خود فراهم

³ Jackson

آورد، می‌بایستی تا حد امکان پای خود را از مسائل انحصاری خود، فراتر گذاشته و مشکلات دیگری را نیز بررسی نمایند. برای جاری و ساری کردن این نوع تئاتر در بطن اجتماعات نیاز به آموزش دقیق و اصولی «تسهیل‌گری» تئاتر کاربردی است. سه دسته اصلی تئاتر کاربردی: شامل تئاتر آموزشی، تئاتر مردمی و تئاتر شورایی است (پرندرگست و ساکستن، ۱۳۹۴: ۲۳).

روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش کیفی و تکنیک تحلیل مضمون^۴ انجام شده است. در ادامه به معرفی این رویکرد پرداخته می‌شود. تحلیل مضمون عبارت است از تحلیل مبتنی بر استقرای تحلیلی که در آن محقق از طریق طبقه‌بندی داده‌ها و الگویابی درون داده‌ای و برون داده‌ای به یک سنخ‌شناسی تحلیلی دست می‌یابد. در تعریفی دیگر، تحلیل تماتیک عبارت است از عمل کدگذاری^۵ و تحلیل داده‌ها با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند. این نوع تحلیل در وهله اول به دنبال الگویابی در داده‌ها است. زمانی که الگویابی از داده‌ها به دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن صورت گیرد. به عبارتی تم‌ها^۶ از داده‌ها نشئت می‌گیرند (Fielding & Fielding, 1986: 389). این رویه تحلیلی به خلاقیت‌های محقق در جریان داده کاوی ارج می‌گذارد. به این معنا محقق می‌تواند شیوه و مراحل خاص خود را دنبال کرده و به غنای این شیوه بیفزاید. هدف تحلیل تماتیک، کاهش داده‌ها و همزمان پرهیز از تکرارهای خواسته یا ناخواسته در اسنادها و شواهد است (محمدپور، ۱۳۹۸: ۳۹۱). نکته‌ای که پیش از هر چیز درباره استفاده از این روش باید مورد توجه قرار گیرد این است که تحلیل مضمونی فراتر از صرف شمارش عبارات یا کلمات در یک متن است و به شناسایی ایده‌های ضمنی، معنادار و صریح در داده‌ها می‌پردازد و با درجه‌ای از تفسیر و عاملیت پژوهشگر همراه است. این رویکرد بر اهمیت برداشت‌ها، احساسات و تجارب شرکت‌کنندگان به عنوان هدف اصلی مطالعه تاکید دارد (ذکایی، ۱۳۹۹: ۸۴).

جامعه مورد بررسی پژوهش حاضر، افراد متخصص و صاحب‌نظر در زمینه ارتباطات توسعه و تئاتر آموزشی است. چرا که این دسته از افراد بیشترین اطلاعات را در زمینه موضوع پژوهش در اختیار دارند. استادان حوزه ارتباطات توسعه شامل استادانی است که در زمینه توسعه و ابعاد مختلف آن از جمله توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی، ارتباطات سلامت و... مشغول به تدریس هستند. در زمینه تئاتر آموزشی نیز، استادان حیطه تئاتر آموزشی و کاربردی در دانشگاه‌ها و دانشکده‌های هنر مدنظر هستند. علاوه بر این محققان برای ایجاد تنوع در دیدگاه‌ها، کارگردانان، نویسندگان و بازیگران حوزه تئاتر آموزشی را نیز در جامعه آماری پژوهش گنجانده‌اند. با این رویکرد، جامعه آماری پژوهش حاضر تمام صاحب‌نظران، متخصصان و استادان حوزه ارتباطات توسعه، تئاتر، کارگردانان و بازیگران تئاتر آموزشی است. در پژوهش حاضر، محققان با روش نمونه‌گیری غیراحتمالی هدفمند دست به انتخاب افراد برای انجام مصاحبه زده‌اند. در اینجا سعی شده افراد متخصص و صاحب‌نظر با بیشترین اطلاعات در زمینه موضوع پژوهش انتخاب شوند. محققان، نمونه‌گیری را به صورت هدفمند از میان افراد صاحب‌نظر و متخصص در حیطه ارتباطات توسعه و تئاتر آموزشی انجام و تا رسیدن به مرحله اشباع نظری^۷ ادامه داده‌اند. بر این اساس با ۱۲ نفر متخصص و صاحب‌نظر در زمینه موضوع پژوهش مصاحبه عمقی انجام شده است. محققان ابتدا داده‌های پیاده شده حاصل از مصاحبه‌ها را با روش کدگذاری باز تحلیل کرده‌اند. در این فرآیند، مفهوم‌ها شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آنها در داده‌ها کشف شدند. برای این کار، مصاحبه‌ها سطر به سطر تحلیل شدند. محققان با معاینه دقیق و از نزدیک داده‌ها، عبارت به عبارت و گاه کلمه به کلمه کدگذاری را انجام داده‌اند. در مرحله دوم، محققان اقدام به کدگذاری محوری کرده‌اند. فرآیند مرتبط کردن مقوله‌ها به مقوله‌های فرعی «کدگذاری محوری» نامیده می‌شود. زیرا کدگذاری در محور یک مقوله صورت می‌گیرد و مقوله‌ها را در سطح ویژگی‌ها و ابعاد به یکدیگر مرتبط می‌کند.

⁴ Thematic Analysis

⁵ Coding

⁶ Themes

⁷ Theoretical saturation

کدگذاری محوری عمل مرتبط کردن مقوله‌ها با زیرمقوله‌ها در راستای ویژگی‌ها و ابعاد آنهاست. این نوع کدگذاری به چگونگی تلاقی مقوله‌ها با یکدیگر و به نحوه اتصال آنها توجه دارد. محقق در این مرحله از کدگذاری تلاش کرده است تا روابط و نسبت‌های میان مقوله‌ها را باز کند. با گرد هم آوردن داده‌هایی که مشابه هم کدگذاری شده‌اند، به همراه دسته‌بندی کردن و نام‌گذاری دوباره آنها می‌توان شمار کدهای بدوی را کاهش داد. طی این کدگذاری یک کد پرداخت می‌شود تا به بهترین شکل خود درآید و می‌توان بیش از یک کد محوری را بسط داد (سالدانا، ۱۳۹۹: ۳۲۷). در مرحله سوم، کدگذاری گزینشی توسط محققان انجام شده است. این نوع کدگذاری را فرآیند یکپارچه کردن و پالایش نظریه‌ها می‌نامند. در این مرحله، اولین گام در یکپارچه‌سازی تعیین مقوله مرکزی است. مقوله مرکزی که گاه آن را مقوله هسته خوانده‌اند نمایانگر مضمون اصلی پژوهش است. مقوله مرکزی دارای قدرت تحلیل است. آنچه این قدرت را به آن می‌دهد توانایی به هم نزدیک کردن مقوله‌ها برای توضیح کل مطلب است. همچنین مقوله مرکزی باید بتواند گوناگونی^۸های درون مقوله‌ها را نیز دربرگیرد (استراوس و کربین، ۱۳۹۸: ۱۶۷).

یافته‌های پژوهش

در این بخش توصیف‌ها و تحلیل‌های مربوط به هر یک از سوالات پژوهش می‌آید. لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر، نهایت تلاش شده است تا هویت پاسخگویان ناشناس بماند. لازم به ذکر است در این پژوهش برای هر مضمون دو یا سه محتوا از نمونه‌های مورد مطالعه که بیشترین نزدیکی از لحاظ معنا با موضوع مورد بررسی را دارند آورده شده است.

آیا تئاتر آموزشی به مثابه یک رسانه می‌تواند در راستای اهداف توسعه‌ای دولت‌ها قرار گیرد؟

پس از تحلیل پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان برای این پرسش، سه مضمون اصلی شناسایی شد. این مضامین شامل «اصلاح سیستم آموزشی و آموزش و پرورش»، «تئاتر به مثابه رسانه آموزشی در توسعه» و «توانمندسازی و توسعه شناخت و آگاهی افراد جامعه» است که در ادامه به توضیح آنها می‌پردازیم.

اصلاح سیستم آموزشی و آموزش و پرورش

بنا بر تحلیل پاسخ‌های پاسخگویان تئاتر آموزشی با اصلاح سیستم‌های آموزشی و آموزش و پرورش می‌تواند در خدمت اهداف توسعه‌ای دولت‌ها قرار گیرد. نظام‌های آموزشی به‌عنوان مهمترین ارگان سرمایه‌گذاری نیروی انسانی در زمینه شکوفایی جامعه، نقش اصلی را برعهده دارد. امروزه این نظام‌ها از بودجه هر کشور سهم مشخصی را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به اهمیت و نقش آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه در جهت بهبود کیفیت نظام‌های آموزشی، ضروری است اقدامات لازم صورت گیرد و مانع از بین رفتن سرمایه‌های انسانی و مادی شود.

پاسخگوی شماره ۱ در این زمینه می‌گوید: «این نوع تئاتر می‌تواند در راستای اصلاح امور قرار گیرد. دقیقاً کاری که آگوستو بوال در برزیل انجام داد با تئاتر آموزشی و سیستم تئاتر ستم‌دیدگان به اصلاح بسیاری از قوانین می‌پرداخت. او سعی کرد موارد قانونی را آشکار کند و پیشنهاد اصلاح آنها را به دولت ارائه داد. مخالفت‌هایی از این امور صورت گرفت ولی به نظر من، تئاتر آموزشی کاملاً می‌تواند برای اهداف توسعه‌ای هر دولتی مفید واقع شود».

مشکل اصلی در سیستم آموزشی کشور، عدم آموزش مهارت به دانش‌آموزان است که از همان ابتدای دوره آموزشی کودکان دیده می‌شود. کودکان به جای خلاقیت و پرسشگری، دچار چارچوب‌های تعریف شده آموزشی می‌شوند و قوه تخیل و خلاقانه خود

را از دست می‌دهند. نظام‌های آموزشی شهامت را از دانش‌آموزان می‌گیرند و آنان را در آینده، تبدیل به بزرگسالانی منفعل، تابع و فرمان‌پذیر خواهند کرد.

پاسخگوی شماره ۲ معتقد است: «تئاتر آموزشی می‌تواند توسط آموزش و پرورش برای رشد و توسعه استعداد کودکان و نوجوان به کار رود».

تئاتر به مثابه رسانه آموزشی در توسعه

تئاتر هم یک رسانه اصیل ارتباطی و هم نخستین تجربه چندرسانه‌ای بود. تئاتر، زبان شفاهی را گسترش می‌دهد و اغلب آن را با موسیقی و تصویر ترکیب می‌کند. تئاتر، برنامه‌ریزی شده، هدایت و کارگردانی شده و دست‌کاری شده است تا داستانی را به نحوی گیرا بیان کند. تئاتر ایده‌هایی را منتقل می‌کند و بازتاب عاطفی را برمی‌انگیزد. ادامه سازمان‌یافته و عمومی داستان‌گویی کنار آتش و مراسم‌های مذهبی است. نخستین رسانه ارتباطی است که تماشاگران را تشویق کرد تا برای تماشایش پول خرج کنند. تئاتر رسانه‌ای قدرتمند است که خود را بر زمینه دگرگونی‌های فنی و اجتماعی پیوسته از نو ساخته است. مجرای است که از طریق آن اندیشه‌ها، ایدئولوژی‌ها، داستان‌ها، شخصیت‌ها و تاریخ به مخاطبان گسترده منتقل می‌شد. خاصیت آموزشی تئاتر راه را برای توسعه دولت‌ها گشود و با قبول تئاتر به عنوان رسانه‌ای که در راستای آموزش دولت‌ها می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد، مورد توجه واقع شد.

پاسخگوی شماره ۳ می‌گوید: «اگر تئاتر در خدمت تولید امید اجتماعی باشد، در خدمت انگیزش و پیشرفت و همچنین در خدمت ایجاد رفتارها و نگرش‌های توسعه‌گرایانه باشد، طبعاً می‌تواند نقش مهمی در این زمینه داشته باشد».

پاسخگوی شماره ۵ نیز معتقد است: «به نظر من تئاتر آموزشی می‌تواند خیلی کمک‌کننده باشد. چون با یک هزینه کم، می‌توان یک محصول زیادی را برداشت کرد. در واقع با راه‌اندازی گروه تئاتر سیار به عنوان یک رسانه آموزشی، آموزش روش‌های بهینه رفتار سالم یا روش‌های بهینه کشاورزی در روستاها می‌توانیم در کمتر از یکی دو سال، تمام روستاها را با این رفتارهای سالم آموزش دهیم و یا رفتارهای بهینه کشاورزی را ترویج دهیم. تئاتر بالقوه و به ذات خودش یک مخاطبان بالقوه کمتری را نسبت به سینما دارد و در مکان‌هایی با جمعیت‌های کمتر و لذا در مکان‌هایی با جمعیت کمتر، بهتر جواب می‌دهد. بنابراین مکان‌هایی مانند مدرسه، جماعت‌های روستایی کوچک و محدود، بهترین مکان‌ها برای اجرای تئاتر و تامین اهداف آموزشی از طریق تئاتر آموزشی هستند».

بنابراین تئاتر می‌توان به عنوان یک رسانه در راستای اهداف توسعه‌ای و رهایی‌بخشی مورد استفاده قرار گیرد. امروز رسانه تئاتر در قرن بیست و یکم همچنان زنده و پویاست و به مخاطبان گسترده دسترسی دارد. تئاتر تکامل یافته و با موفقیت پاره‌ای از برتری‌های خود را حفظ کرده است. تئاتر نسبتاً نخبه‌گراست و با سلیقه اقلیت مطابقت دارد، اما همچنان از تاثیر فرهنگی عظیمی برخوردار است.

توانمندسازی و توسعه شناخت و آگاهی افراد جامعه

توانمندسازی فرآیندی تعریف شده که مطابق آن افراد، سازمان‌ها و اجتماع‌ها به کنترل و تفوق بر شرایط اقتصادی و اجتماعی، به مشارکت دموکراتیک در اجتماعاتشان و به کنترل اخبارشان نایل می‌شوند. توانمندسازی به سه بعد دارای هم‌پوشانی تقسیم می‌شود. این ابعاد شامل توانمندسازی فردی (توسعه آگاهی فردی و اعتماد به نفس در مواجهه با ستم‌دگی)، توانمندسازی ارتباطی (افزایش توانایی برای مذاکره و تأثیر در تصمیم‌های ارتباطی)، توانمندسازی جمعی (کنش جمعی در سطح محلی یا بالاتر برای تغییر ساختارهای اجتماعی ظالمانه) است.

پاسخگوی شماره ۵ با اشاره به اینکه تئاتر، هنر و رسانه جذابی برای توسعه شناخت و آگاهی افراد است، معتقد است: «به نظر من تئاتر آموزشی شاید بیشتر برای انتقال مفاهیم و آموزش هایی که مردم یا مخاطبان تمایل زیادی برای آن آموزش ندارند یا آن آموزش جذابیت زیادی برای آنها ندارد مورد استفاده قرار بگیرد. یعنی وقتی آموزشی را می‌خواهیم به مخاطبی منتقل کنیم ولی آن آموزش برای مخاطب جذابیتی ندارد که پای آن دوره آموزشی بنشیند؛ بنابراین ما از تئاتر می‌توانیم به عنوان عامل هنری و زبان هنری جذابی استفاده کنیم تا این آموزش را به مردم منتقل کنیم. نمونه‌ای به ذهنم می‌رسد درباره آموزش به روستاییان است که می‌توانیم روش‌های رفتار سالم و یا روش‌های کشاورزی سالم، صحیح، بهینه و همچنین رفتارهایی که مورد نیاز آنها است را از طریق تئاترهای آموزشی سیاری که در روستاها اجرا می‌شود را به آنها به صورت عملی نشان داد. با توجه به اینکه در روستاها امکان نمایش فیلم و سینما و تئاتر خیلی کمتر است، ممکن است جذابیت زیادی برای آنها داشته باشد. همچنین در مدارس، چون تئاتر برخلاف سینما، رسانه‌ای است که مخاطبان بالقوه کمتری دارد و علتش هم این است که سینما دارای جذابیت بصری فراوانی است ولی تئاتر هم از نظر زمانی و هم از نظر مکانی نیازمند فضای محدودی است تا صدا به گوش همگان برسد و از آن استفاده کنند».

امروز هدف ارتباطات حمایتی توسعه، دیگر صرفاً توزیع اطلاعات و اشاعه نوآوری‌های فنی نیست، بلکه کار با افراد و گروه‌های متشکل از مردم معمولی یا حاشیه‌نشینان جامعه است تا آنها در نهایت بتوانند از طریق فرایندهای سیاسی، اقتصادی و ایدئولوژیک دیدگاه‌های خود را بیان کنند. در نهایت باید اذعان کرد که توسعه از طریق تئاتر زمانی میسر خواهد بود که آموزش در آن سرکوبگر و ایدئولوژیک نباشد.

در همین زمینه، پاسخگوی شماره ۱۱ می‌گوید: «گسترش شناخت و آگاهی مخاطب از طریق تئاتر زمانی اتفاق می‌افتد که توسعه حاصل از آن، کل‌نگرتر، جامع‌تر و انتقادی‌تر باشد. به عبارتی این توسعه باید توسعه انتقادی باشد».

جدول ۱. تئاتر آموزشی و اهداف توسعه‌ای دولت‌ها

مضمون اصلی	مضامین فرعی
تئاتر آموزشی و اهداف توسعه‌ای دولت‌ها	اصلاح سیستم آموزشی و آموزش و پرورش
	تئاتر به مثابه رسانه آموزشی در توسعه
	توانمندسازی و توسعه شناخت و آگاهی افراد جامعه

در بحران‌های مختلف چگونه و از چه طریقی می‌توان از ظرفیت‌های این نوع تئاتر به مثابه یک رسانه و ابزار ارتباطی استفاده کرد؟

پس از تحلیل پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان برای این پرسش، چهار مضمون اصلی شناسایی شد. این مضامین شامل «کمک و جراحی بحران‌های مختلف از طریق انتقال تجربه»، «ترغیب مخاطب به مشارکت در حل بحران»، «فرهنگ‌سازی و پیشگیری از بحران» و «تئاتر به مثابه ابزار نقد در بحران‌ها» است. در ادامه به تشریح این محورها پرداخته می‌شود.

کمک و جراحی بحران‌های مختلف از طریق انتقال تجربه

در حوزه ارتباطات تئاتر، تحقیقات ارتباطات بحران شامل کاربرد استفاده از پیام‌های راهبردی طراحی و ارسال شده از طریق منابع منتخب برای انتقال اطلاعات مرتبط با مخاطبان هدف در موقعیت‌های بحرانی است. از جمله ویژگی‌های ارتباطات بحران می‌توان به عدم قطعیت، عواطف شدید، مخاطب هدف پراکنده، اهمیت زیاد زمان و ارتباطات و پیام‌های راهبردی موثر اشاره کرد.

پاسخگوی شماره ۲ در این زمینه بر ویژگی افزایش تاب‌آوری مخاطبان تئاتر طی اجراهای مختلف در بحران‌ها اشاره می‌کند و می‌گوید: «در بحران‌های گوناگون می‌توان دانش مورد نیاز برای روبه‌رو شدن با بحران را آموزش داد و مهارت‌های لازم برای تاب‌آوری در آن موقعیت را یاد داد».

پاسخگوی شماره ۱۰ با اشاره به امیدآفرینی از طریق تئاتر معتقد است: «در بحران‌ها افراد دچار تروما می‌شوند. تروماهای روانی، جسمی، روحی و موارد دیگر. تئاتر می‌تواند تعدیل‌کننده باشد. تئاترهایی که می‌توانند مانند سوگواری را آنجوری که بتواند تعلیمات روحی مخاطبان را تسکین دهد. کودکان در اینگونه مواقع یاد می‌گیرند که چگونه از خودشان مراقبت کنند و در اینگونه مواقع بتوانند نسبت به آینده امیدوار و بتوانند سازنده باشند».

ترغیب مخاطب به مشارکت در حل بحران

تئاتر آموزشی می‌تواند با ارائه راهکارهای مختلف و آموزش آنها از طریق اجراهای متنوع مخاطبان را جهت مشارکت در حل آن بحران ترغیب و تشویق کند. مشارکت مخاطب در حل بحران می‌تواند کمک زیادی به رفع سریع آن بحران کند. آنچه که در اینجا مهم است ترغیب مخاطبان با ابزارهای مختلف که تئاتر و هنر یکی از آنهاست برای حضور و مشارکت آنها در حل بحران است. مشارکت شامل سهیم شدن در حل بحران‌های موجود در جامعه و ایجاد تغییر ساختاری در جامعه است. این امر می‌تواند بر سطح بالایی از درگیری عمومی در نام‌های ارتباطی دلالت کند. به عبارتی شامل درگیری عمومی در فرآیندهای تولید و نیز مدیریت و برنامه‌ریزی نظام‌های ارتباطی می‌شود.

پاسخگوی شماره ۳ با اشاره به اینکه تئاتر فقط زمانی تاثیرگذار است که بر کلیت اجتماعی و عموم اثرگذار باشد، می‌گوید: «این موضوع ما را به حوزه عمومی می‌کشاند. برای مثال تفکیک کردن این نوع تئاتر به تئاترهای خیابانی، بدون زنده کردن حوزه‌های عمومی، فضای خیابان، فضای عمومی و برگزاری آنها در معابد و فضاهای عمومی می‌تواند یک درگیری اجتماعی ایجاد کند. ولی اگر به عنوان کالایی در سالن‌ها و نمایش‌خانه‌ها و... باشد به نظرم تأثیر چندانی نمی‌تواند داشته باشد. فقط در زمانی که بتواند کلیت اجتماعی و عموم را درگیر کند شاید بشود تغییراتی را از آن انتظار داشت».

فرهنگ‌سازی و پیشگیری از بحران

یکی از دشواری‌های روند توسعه جامعه، کمک به فراگیری و پذیرش تکنولوژی‌های ارتباطی-اطلاع‌رسانی نوین توسط گروه‌ها و توسعه برنامه‌های آموزشی متناسب با فرهنگ جامعه است. همانطور که مشخص است یکی از اقداماتی که رسانه‌ها به آن می‌پردازند فرهنگ‌سازی در سطوح مختلف و برای اهداف مشخص است. تئاتر به مثابه یک رسانه با فرهنگ، ادب، تعالی افکار، احساسات انسان‌ها و روحیات و وجدان جمعی جامعه سر و کار دارد. رویکرد آن به گونه‌ای است که به معنای حقیقی خود یعنی تجلی حقیقی ویژگی‌های زندگی مردم و روشنگری و تحول‌آفرینی نزدیک شود. وقتی چنین مردمی با فرهنگ و هنرمند در جامعه افزایش یابد و هنردوستی و فرهنگ‌پذیری رواج یابد، تنگناها و آسیب‌های مربوط به نهادهای نخستین و سوگیری‌های بعدی به سرعت بهبودیافته و امکان ایجاد جامعه‌ای فرهنگی و آرمانی افزایش خواهد یافت.

پاسخگوی شماره ۸ در ارتباط با فرهنگ‌سازی و جنبه پیشگیری از بحران تئاتر به ویژه تئاتر آموزشی می‌گوید: «دو محور مهم تئاتر آموزشی «فرهنگ‌سازی» و «پیشگیری» است. این دو محور از طریق تکنیک‌های تعاملی تئاتر آموزشی، تماشاگران را با پدیده‌های جدید آشنا می‌سازند و به واسطه خود تماشاگران امکانات و محدودیت‌های احتمالی آن پدیده‌ها را بررسی می‌کنند. بدین ترتیب از طریق محوریت دادن به فرهنگ‌سازی و پیشگیری در امر آموزش، اجراگران می‌توانند نوآموزان را برای مواجهه کارآمد با موقعیت‌های بحرانی، پیشاپیش آماده سازند».

تأثیر به مثابه ابزار نقد در بحران

بحران نیازمند فعالیت‌های آنی و موثر برای کاهش خسارت‌ها و ضررهای به وجود آمده یا پیش‌رو هستند. زیرا بحران‌ها به آنچه در حال هست یا آنچه ممکن است به دلیل وضع موجود حادث شود توجه دارند. بنابراین این نکته در اجزای تأثیر هم باید مورد توجه قرار بگیرد. پاسخگوی شماره ۱۲ بیان می‌کند: «تأثیر، ابزاری هم انقلابی و هم آموزشی است. بسته به نوع بحران از تأثیر می‌توان به عنوان ابزار نقد استفاده کرد و هر انتقاد هنرمندانه‌ای می‌تواند منجر به اصلاح وضعیت موجود و عبور از وضعیت بحران شود».

بنابراین انتقاد سازنده از طریق رسانه بالاخص تأثیر می‌تواند به اصلاح رویه‌های نادرست حین بحران کمک کند. همچنین ارائه راهکارهای سازنده و تاثیرگذار برای رفع بحران و یا کاهش آسیب‌های ناشی از آن از طریق تأثیر آموزشی امکان‌پذیر است.

جدول ۲. استفاده از ظرفیت تأثیر آموزشی به مثابه رسانه در بحران‌ها

مضمون اصلی	مضامین فرعی
استفاده از ظرفیت تأثیر آموزشی به مثابه رسانه در بحران‌ها	کمک و جراحی بحران‌های مختلف از طریق انتقال تجربه
	ترغیب مخاطب به مشارکت در حل بحران
	فرهنگ‌سازی و پیشگیری از بحران
	تأثیر به مثابه ابزار نقد در بحران

تأثیر آموزشی در بحران کرونا چه تاثیرهایی در زمینه آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت دارد؟

پس از بررسی و مطالعه نظریات پاسخگویان یکی از نتایجی که به دست آمد این بود که چون در ایام کرونا، شکل‌گیری تجمع‌ها ممنوع بود، علناً اجرای تأثیر با حضور مردم غیرممکن و یا خطرناک است. به عنوان مثال پاسخگوی شماره ۴ می‌گوید: «در حین همه‌گیری کرونا مدارس، سالن‌های تئاتر و دانشگاه‌ها همگی خالی و تعطیل بودند، پس تأثیری نمی‌توانست اجرا شود». پاسخگوی شماره ۵ نیز معتقد است: «در دوران کرونا هم به دلیل اجتماعات و جمع شدن مردم و هم اینکه تمرکز و توجه لازم وجود ندارد و در زمان بحران، همه منتظر خبر جدید هستند و همه چیز در حاله‌ای از ابهام قرار دارد به نظر نمی‌رسد که گروه‌های تأثیری، آموزشی در خصوص بحران کرونا داشته باشند مگر اینکه فعالیت‌هایی در فضای باز و با حفظ فاصله اجتماعی با مردم و تماشاگران باشد». پاسخگوی شماره ۹ نیز بیان می‌کند: «در ایام کرونا خود تأثیر در بحران بود. چون تأثیر بدون تماشاگر معنا ندارد».

البته در دوران کرونا، پرفورمنس‌هایی در خیابان‌ها، پارک‌ها و مکان‌های باز اجرا شده است که علاوه بر دادن روحیه و امید به مردم در آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت اثرگذار بوده‌اند. نکته دیگری که در گفته‌های پاسخگویان مشاهده شد این است که آموزش بهداشت و سلامت از طریق تأثیر مخصوص ایام شیوع بیماری نیست. این آموزش‌ها می‌تواند در ایام قبل و بعد از کرونا نیز انجام شود. پاسخگوی شماره ۵ در این زمینه بیان می‌کند: «ما باید قبل از بحران و بعد از بحران برای تأثیر آموزشی برنامه‌ریزی کنیم». بنابراین آموزش پیشگیری از بیماری و حفاظت از خود در برابر این بیماری می‌تواند راهگشای این امر باشد. در این زمینه، پس از بررسی و مطالعه چندین باره پاسخ‌های پاسخگویان سه محور فراگیر «آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت در ناخودآگاه مخاطبان»، «آموزش خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها در میان کودکان و نوجوانان» و «ابزار آموزشی برای رفتارهای ماندگار بهداشتی و سلامت» به دست آمد.

آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت در ناخودآگاه مخاطبان

تئاتر تنها هنری است که با مخاطب مفهوم پیدا می‌کند و نیازمند آن است و پیوندی ناگسستنی با مخاطب و واکنش تماشاگران خود دارد. در اصل این رسانه، تنها شکلی از رسانه‌های اجتماعی است که بی‌واسطه با مخاطب خود در ارتباط است. پاسخگوی شماره ۱ در این زمینه معتقد است: «به نظر من، تئاتر آموزشی در پاندمی‌هایی که می‌تواند جامعه را درگیر کند نقش مثبتی خواهد داشت. چرا که از طریق آموزش‌های جمعی و ایجاد شرایطی که مخاطب به صورت ناخودآگاه در واسطه با آموزش قرار بگیرد، مثبت از نظر من ارزیابی می‌شود».

پاسخگوی شماره ۷ معتقد است: «فضای نمایش به‌ویژه در زمان بحران‌های بهداشتی می‌تواند ابزار موثری برای دسترسی به مخاطب وسیع باشد و چنانچه طراحی خوبی داشته باشد ممکن است تاثیرش از پیام‌های متخصصان نیز موثرتر واقع شود. ترغیب مردم برای اتخاذ رفتارهای بهداشتی از طریق آموزش در قالب تئاتر و همچنین نمایش‌هایی که در خصوص ضرورت واکسن زدن قصه‌پردازی می‌کنند، می‌تواند تاثیر بلندمدتی در ذهن مخاطب داشته باشند».

آموزش خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها در میان کودکان و نوجوانان

در زمان شیوع همه‌گیری‌ها ممکن است فعالیت‌هایی که در آنها نیاز به تجمع است کارساز نباشد و علناً غیرممکن باشد. اما آنچه که باید به آن توجه داشت آموزش‌های خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها قبل از شیوع همه‌گیری و بیماری است. ریشه بسیاری از بیماری‌ها نداشتن سبک زندگی سالم و عدم خودمراقبتی است. در حالی که خودمراقبتی کم‌هزینه‌ترین و پرسودترین روش برای ارتقای سلامت جوامع است. خودمراقبتی اقدامی است که افراد برای حفظ و پیشبرد سلامت و بهداشت خود انجام می‌دهند اما گاهی این مراقبت‌ها به دیگران هم گسترش پیدا می‌کند. با این اوصاف یکی از مهمترین مسئله‌ها درباره تضمین سلامت افراد و جوامع، توانمندسازی اجتماع‌محور و دادن آموزش‌های مورد نیاز در زمینه خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها از طریق رسانه‌ها و هنرهای نمایشی است. سازمان‌های مختلفی از جمله رسانه‌ها، آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها و... وظیفه دارند فرهنگ سلامت را در میان جوامع خود بسط دهند.

پاسخگوی شماره ۲ در این زمینه می‌گوید: «این نوع تئاتر، کودکان و نوجوانان را از سن کم برای حفاظت و پیشگیری از بیماری‌ها آماده می‌کند».

نکته دیگر در زمینه آموزش خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری توسط تئاترهای آموزشی در مدارس این است که از طریق سفیران سلامت دانش‌آموزی اقدام کرد. این امر با هدف پیشگیری از همه‌گیری بیماری برای خودمراقبتی و مقابله با ویروس و بیماری مطرح شده است. از جمله این موارد که در مدارس قابل انجام است می‌توان به آموزش ضدعفونی مدرسه‌ها، بررسی وضعیت بهداشت سرویس‌های بهداشتی و استفاده از لوازم و تجهیزات بهداشتی مثلاً استفاده از ماسک حین درگیری با بیماری اشاره کرد. این آموزش خودمراقبتی به کودکان باعث افزایش کارایی و مهارت‌های فردی هم می‌شود. این کودکان با مراجعه به خانه می‌توانند این آموزش‌ها و مهارت‌ها را در اختیار اعضای خانواده خود قرار دهند.

پاسخگوی شماره ۸ در این زمینه می‌گوید: «از آنجا که در تئاتر آموزشی، تماشاگران عاملان بالقوه تغییرند و در فرایند تولید و اجرای نمایش مشارکت فعال دارند، مداخله‌های آنها در تئاتر موجب می‌شود پیام‌های مختلف (از جمله پیام‌های بهداشتی) را «از آن خود کنند»، به این معنا که آنها فقط دریافت‌کننده صرف یک پیام نیستند، بلکه آن پیام را در جریان دوسویه تئاتر آموزشی مورد پرسش، بازنگری و بازاندیشی قرار می‌دهند و آن را از نو تولید می‌کنند. به بیان دقیق‌تر، با این نوع تئاتر به جای انتقال پیامی خاص، می‌توان هر پیامی (از جمله پیام‌های بهداشتی در دوران همه‌گیری) را با کودکان و شهروندان به بحث نمایشی گذاشت».

ابزار آموزشی برای رفتارهای ماندگار بهداشتی و سلامت

آموزش سلامت در نیازهای فردی سلامت در قالب مرز مشترک خود با دو فاکتور دیگر ارتقای سلامت یعنی حفاظت از سلامت و پیشگیری از بیماری ایفای نقش می‌کند و بخش سلامت را در ارائه خدمات آموزش سلامت علمی، کاربردی و متکی بر شواهد و مبتنی بر جامعه توانمند می‌سازد. دیدگاه دیگری که در این زمینه وجود دارد، مکتب «اصالت نشاط» است. دیدگاهی که در آن، تمرکز، دیگر تنها روی تأثیر عوامل مخاطره‌آمیز بر سلامت نیست بلکه به تأثیر عوامل نشاط‌آور بر سلامت نیز توجه بسیاری خواهد شد. برای توسعه نشاط مردم نیز راهی جز توسعه علمی و روزآمد آموزش سلامت به عنوان یک رویکرد برای توانمندسازی مردم و جوامع در برخورداری از یک زندگی با کیفیت و پر نشاط وجود ندارد. هدف اصلی و اساسی هر راهبرد بهداشتی، پیشبرد و ارتقای سلامت مردم و همچنین ارتقای کیفیت زندگی آنها است. تأکید بر توسعه آموزش سلامت برای تحقق این هدف نهایی، نیز ضروری است. تحقق این هدف اساسی می‌تواند تقاضای استفاده از مراکز بهداشتی را در طول زندگی افراد کاهش دهد. همچنین به این ترتیب می‌توان به یک هدف دیگر نیز دست یافت و آن «افزایش زندگی برای سال‌ها» است. همچنان که یکی از اهداف سنتی بشر افزایش سال‌های زندگی بوده است. این بدان معناست که وقتی مردم کمتر و دیرتر دچار بیماری و مشکل شوند در آن صورت منابع قابل دسترس در شرایط حاد برای مراقبت و درمان آنها بیشتر خواهد بود که این امر یکی دیگر از مزایای توجه جدی به آموزش سلامت در بخش سلامت است.

پاسخگوی شماره ۵ در این زمینه می‌گوید: «از طریق فیلم‌های سینمایی یا کلیپ‌های تصویری که موارد بسیار زیادی ساخته شده. کلیپ‌های انیمیشن زیادی که آموزش‌های بهداشت و رفتارهای ماندگار بهداشتی را به مردم آموزش می‌دهد می‌توان اثرگذار باشد».

پاسخگوی شماره ۸ می‌گوید: «تأثیر آموزشی با تکیه بر خصلت تعاملی، مشارکتی و دوسویه خود، علل و عواقب هر نوع همه‌گیری یا بیماری را به نمایش می‌گذارد، با مشارکت فعالانه و خلاقانه تماشاگران مشکلات آن را آسیب‌شناسی و راه‌های پیشگیری یا رفع آن را آموزش و باعث شکل‌گیری رفتارهای ماندگار می‌شود».

جدول ۳. تأثیرهای تئاتر آموزشی در بحران کرونا در زمینه آموزش بهداشت و سلامت

مضمون اصلی	مضامین فرعی
تأثیرهای تئاتر آموزشی در بحران کرونا در زمینه آموزش بهداشت و سلامت	آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت در ناخودآگاه مخاطبان
	آموزش خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها در میان کودکان و نوجوانان
	ابزار آموزشی برای رفتارهای ماندگار بهداشتی و سلامت

در دوران پسا کرونا این نوع تئاتر چه قابلیت‌هایی برای رفع مشکلات به وجود آمده ناشی از همه‌گیری کرونا دارد؟

برای پاسخ به این پرسش پاسخگویان قابلیت‌های بسیاری را برای تئاتر آموزشی بیان کرده‌اند. پس از تدقیق و بررسی چندباره مقوله‌ها و مفاهیم این پاسخ‌ها، سه محور اصلی «توجه به بهداشت روانی و ترویج امید به زندگی در دوران پسا کرونا»، «تقویت پیوندها و تعاملات اجتماعی در دوران پسا کرونا»، و «اشتراک تجربه‌ها و روایت‌های دوران کرونا در پسا کرونا» به دست آمد که به تشریح این موارد می‌پردازیم.

توجه به بهداشت روانی و ترویج امید به زندگی در دوران پسا کرونا

در دوران پساکرونا، تئاترهای آموزشی نقش موثری در بالا بردن امید به زندگی دارند. امید یک ساز و کار مقابله قدرتمند است که به تحمل موقعیت‌های دشوار کمک می‌کند. فردی که امید به زندگی بالاتری دارد نگاه مثبتی به آینده دارد. در نتیجه سازگاری او در شرایط سخت بیشتر می‌شود.

پاسخگوی شماره ۱۲ می‌گوید: «تئاتر می‌تواند در بازگشت روحیه و امید به زندگی و خالی کردن اضطراب‌ها نقش موثری داشته باشد. در یونان باستان تئاتر علاوه بر تمام کارکردهایش به عنوان عاملی برای تخلیه روانی نیز شناخته می‌شد. این وظیفه می‌تواند در دوران پساکرونا از تئاتر یک عامل تخلیه روانی بسازد».

پاسخگوی شماره ۵ با اشاره به زندگی در دوران پساکرونا می‌گوید: «دوران پساکرونا موقعیت مناسبی برای تئاتر آموزشی است. زیرا ما خلاءهای خود را در دوران کرونا می‌توانیم بشناسیم و به جمع‌بندی برسیم. می‌دانیم مردمان در کدام حوزه‌ها خلاء و کمبود دارند و وقتی بحرانی پیش می‌آید به چه چیزی نیاز داریم».

با این اوصاف، مشخص است که در دوران پساکرونا، بهداشت روانی افراد جامعه و همچنین امید به زندگی و آینده بسیار اهمیت دارد. امری که باید برای آنها برنامه‌ریزی کرد تا در صورت تکرار چنین همه‌گیری‌هایی غافل نشویم و ضربات سخت روانی بر افراد وارد نشود.

تقویت پیوندها و تعاملات اجتماعی در دوران پساکرونا

یکی از اقدامات مهمی که تئاتر آموزشی در دوران پساکرونا می‌تواند انجام دهد تقویت پیوندها و تعاملات اجتماعی است. یکی از نتایج شیوع ویروس کرونا در سراسر جهان ایجاد محدودیت‌های اجتماعی و قرنطینه شدن افراد است. دگرگونی‌های حاصل از فراگیری کرونا در سه حوزه عمده مناسبات افراد با یکدیگر، با نهادهای اجتماعی و با اشیا و محیط پیرامونی‌شان قرار می‌گیرد. این ویروس، مرزبندی‌های تازه‌ای در جامعه میان نهادهای ناظر بر زندگی شخصی و افراد و نیز میان گروه‌های گوناگون برقرار کرد. افراد از دیدن و تماشای آزادانه خود، دیگران، فضاهای عمومی، مراکز خرید و دیگری‌های مطلوب و برقراری روابط چهره به چهره غنی و گاه تماسمند، محروم و به تماشگری با واسطه محدود شدند.

پاسخگوی شماره ۱۱ در این زمینه می‌گوید: «یکی از مشکلاتی که دوران کرونا برای ما ایجاد کرد ایزوله شدن هر چه بیشتر انسان‌ها و به نوعی اتمیزه شدن جامعه بود. شرایط اقتصادی و در واقع نوع نگاهی که به زندگی انسان امروز وجود دارد به اندازه کافی انسان‌ها را از هم جدا و ایزوله کرده بود. ولی شرایط به اصطلاح خاص این قضیه را تشدید کرد».

ویروس کرونا افراد را در چارچوب خانه‌هایشان محصور و مقید کرد تا از جهان‌گشایی جان‌ستانانه‌اش در امان باشند. بر این اساس، بسیاری از پیوندها و تعاملات اجتماعی محدود شدند. بنابراین یکی از کارویژه‌های مهمی که رسانه‌ها به ویژه رسانه تئاتر در پساکرونا می‌تواند داشته باشد، تقویت این روابط و تعاملات است. تئاتر با گردهم آوردن افراد و تشکیل اجتماعات، قدم‌های نخستین را در شکل‌دهی به پیوندهای اجتماعی برداشته است.

اشتراک تجربه‌ها و روایت‌های دوران کرونا در پساکرونا

در پساکرونا یکی از مواردی که باعث همدلی و هم‌افزایی می‌شود، انتقال تجربه‌های کسب شده در ایام کرونا است. دوران کرونا دوران کسب تجربه‌های مختلف برای افراد است. هر یک به نوعی در زمینه‌های گوناگونی تجاربی را به دست آورده‌اند. به عنوان مثال، یکی از مهمترین فرصت‌های ایجاد شده در ایام شیوع کرونا، اشتراک گذاشتن تجربه‌ها و روایت‌های میان معلمان و دانش‌آموزان در مدارس بود که هر کدام طبق دانش و مهارت خود راهکارهایی را برای حل مسائل ایجاد کردند. این بحران یکی از فرصت‌هایی بود که انباشت دانش و کشف راهکارهای نو و بدیع در جامعه علمی را دنبال داشت.

پاسخگوی شماره ۸ معتقد است: «تئاتر آموزشی می‌تواند با نمایشی کردن روایت‌های شهروندان و به بحث گذاشتن تجربه‌های آنان از دوران همه‌گیری، آگاهی مردم را از وجوه و ابعاد مختلف این معضل بهداشتی حفظ و تقویت کند و آنان را برای مواجهه با رخدادهای مشابه آماده سازد. همچنین نقل و نمایشی کردن روایت‌های شهروندان از آسیب‌های جسمی و روانی پس از کرونا و بحران‌های روحی ناشی از فوت خویشاوندانشان بر اثر کرونا یا هر پاندمی دیگر، موجب تبادل تجربه‌ها و دانسته‌های مردم با یکدیگر، افزایش روحیه همدلی و هم‌افزایی میان شهروندان و تسلی خاطر آنان می‌شود».

در این بین، مستندسازی و انتقال آموخته‌ها راهکاری مطمئن برای در اختیار گذاشتن تجربه‌های فردی و اجتماعی به دیگران است. اگرچه مستندسازی تجربه‌های موفق بسیار مهم است، تجربه‌های ناموفق و شکست‌خورده نیز ارزش مستند شدن و انتقال به دیگران را دارند. چرا که اطلاع از شکست‌ها حداقل دیگران را از قرار گرفتن در مسیری که نتیجه‌های لازم را در پی ندارد، باز نگه می‌دارد.

پاسخگوی شماره ۲ در این زمینه معتقد است: «ترویج تفکر منطقی، استلالی و انتقادی درباره مسئله کرونا، به جای تفکر خرافه‌محور و یک سوپه، امری مهم است که در پساکرونا می‌تواند از طریق تئاتر منتقل شود».

جدول ۴. قابلیت تئاتر آموزشی برای رفع مشکلات ناشی از کرونا در دوران پساکرونا

مضمون اصلی	مضامین فرعی
قابلیت تئاتر آموزشی برای رفع مشکلات ناشی از کرونا در دوران پساکرونا	توجه به بهداشت روانی و ترویج امید به زندگی در دوران پساکرونا
	تقویت پیوندها و تعاملات اجتماعی در دوران پساکرونا
	اشتراک تجربه‌ها و روایت‌های دوران کرونا در پساکرونا

نتیجه‌گیری

پژوهشگران و صاحب‌نظران عرصه تئاتر، طی چند دهه اخیر به وجه کاربردی تئاتر تأکید داشته‌اند و از این طریق توانسته‌اند تئاتر را وارد حوزه‌های آموزشی کنند و نظریه‌ها و الگوهای را پیشنهاد دهند تا بر نارسایی‌ها و کاستی‌های تعلیم و تربیت، به‌ویژه در کودکان و نوجوانان چیره شوند. این تئاتر به انسان‌ها کمک می‌کند تا توانایی‌های خود را کشف کنند. انسان‌ها از طریق تئاتر پداگوژی به یک سری شناخت‌ها و کشف‌ها دست پیدا می‌کنند و از این طریق آموزش صورت می‌گیرد. این نوع تئاتر برای عامه مردم است. تئاتر برای عامه مردم یا تئاتر مردمی، تئاتری است که تنها مختص به طبقه یا قشر فرهنگی خاصی نیست و اساسی‌ترین هدف آن، آموزش در جهت تغییر با مشارکت مستقیم تماشاگران است. تئاتر مردمی، تئاتری مردم‌سالار، ناظر به قشر کارگر و به لحاظ سیاسی مترقی است. تئاتر آموزشی ریشه در اصول آموزشی پائولو فریره دارد که دربردارنده مفاهیم مبادله، مالکیت مشارکت‌کنندگان، تأمل و عمل است. تئاتر مردمی به پیروی از مفهوم «وجدان‌بخشی» فریره، قصد دارد آگاهی انتقادی مشارکت‌کنندگان و مخاطبانش را در جهت اقدام عملی افزایش دهد. تئاتر، زیبایی‌شناسی افراد را قادر می‌سازد تا بر تضاد میان شرایط زندگی روزمره و قابلیت‌های انسان تأمل کنند. یکی دیگر از گونه‌های تئاتر، تئاتر سرکوب‌شدگان است. این نوع تئاتر، آداب را به هم می‌ریزد و به عنوان فرض اولش تصمیم دارد فضای صحنه را دموکراتیزه کند. رابطه بین بازیگر و تماشاگر را فعال سازد، موجد گفت‌وگو شود، تماشاگر را فعال سازد و این امکان را به او دهد که به «تماشا - بازیگر» بدل شود.

در پژوهش حاضر هدف محقق نشان دادن اینگونه از تئاتر به مثابه یک رسانه برای آموزش بهداشت و سلامت است. همانطور که اشاره شد، دو اصل مهم در تئاتر آموزشی، انسان و برقراری ارتباط بین انسان‌هاست. یکی از تفاوت‌های این نوع تئاتر با تئاتر معمول در این است که تئاتر آموزشی خارج از منافع مادی یا سیاسی شکل می‌گیرد و اینکه آنها بر پایه دو مفهوم تعلیم و تربیت،

گروه‌های هدف را انتخاب کرده و در رشد آنها و کسب رضایت افراد گروه هدف از زندگی تلاش می‌کنند. تئاتر آموزشی با از بین بردن مرزهای شخصی، اجتماعی و فرهنگی، «ارتباطی انسانی» شکل می‌دهد. در واقع تئاتر آموزشی با بهره‌گیری از صدا، بدن و احساسات مشترک بشری در پی ایجاد زبانی مشترک بین آدم‌هاست.

هدف پژوهش، شناخت وجوه نظری و عملی تئاتر آموزشی و امکان‌سنجی آن برای آموزش بهداشت و سلامت به مثابه یک ابزار ارتباطی است. این امر ذیل بحث «تئاتر برای توسعه» قرار می‌گیرد با این رویکرد که در اینجا آموزش بهداشت و سلامت مدنظر محققان بوده است. بر مبنای پژوهش اگر تئاتر را به مثابه یک رسانه در نظر بگیریم، «ارتباطات بهداشتی» مقوله‌ای است که باید مدنظر مسئولان و دست‌اندرکاران حوزه بهداشت و سلامت قرار بگیرد. در ارتباطات بهداشتی، آموزش بهداشت و سلامت دال مرکزی را شکل می‌دهد. آموزش بهداشت و سلامت باید سطح آگاهی‌های عمومی در مورد تاثیر محیط‌های اقتصادی، اجتماعی و انسانی بر سلامت یا عدم سلامت و نیز نابرابری در توزیع منابع سلامت را بالا ببرد. نکته دیگر آن است که آموزش سلامت با بالا بردن سطح دانش و مهارت‌های افراد باید به آنها کمک کند تا در مورد سلامت خود، خانواده و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، قادر به تصمیم‌گیری شوند. چنین فلسفه و دیدگاهی در زمینه آموزش سلامت، در استراتژی‌های اخیر ارتباطات سلامت در نظر گرفته شده است. در این پژوهش آموزش و ارتقای سلامت برعهده تئاتر به مثابه یک رسانه قرار داده شده است. بر این اساس، آموزش‌دهندگان سلامت به شخصیت خصوصی، مقام و ارزش هر فرد توجه دارند و از مهارت‌هایی که موافق با این ارزش‌ها باشد، استفاده می‌کنند. آموزش‌دهندگان سلامت، اصل احترام به افراد و گروه‌ها را رعایت کرده و تغییر را نه با اجبار بلکه با فرصت دادن به افراد برای انتخاب مسیر صحیح، ایجاد می‌کنند. بنابراین برای ارتقای سلامت، باید اختلاف‌ها و تبعیض‌های موجود میان آموزش سلامت، حفاظت از سلامت و پیشگیری شناسایی و رفع شود. اگر می‌خواهیم به عدالت به عنوان نتیجه مطلوب ارتقای سلامت دست یابیم باید اتخاذ راهکارهایی مشارکتی، هدف اصلی ما باشد.

نتیجه دیگری که از پژوهش حاصل شد این است که تئاتر آموزشی می‌تواند در راستای اهداف توسعه‌ای عمل کند. بنا به یافته‌های پژوهش، توسعه ارتباط مستقیمی با آموزش و پرورش دارد. توسعه صورت نخواهد گرفت اگر ابتدا زمینه‌های آموزشی آن رخ نداده باشد. تئاتر آموزشی یک امکان ویژه و کارآمد در پیشبرد اهداف آموزشی و گسترش محدوده‌های یادگیری است. از این جهت با توسعه پیوند دارد. متخصصان در این زمینه اذعان کردند که تجهیز مدارس و مکان‌های آموزشی به امکانات و تجهیزات متنوع از جمله فناوری‌های نوین آموزشی و تئاتر آموزشی، فراهم کردن امکانات آموزش، مشاوره و راهنمایی معلمان و تدوین سیاست‌های پیشرفت و ترقی آنان، تخصیص بودجه و منابع مالی کافی جهت انجام امور آموزشی و پرورشی از طرف دولت، تغییر نگاه مصرف‌گرایانه به آموزش و پرورش به نگاه سرمایه‌ای آموزش و پرورش از جمله راهکارهایی هستند که نظام آموزشی می‌تواند با تعامل سازنده و مؤثر با سایر نهادهای اجتماعی، نقش مهمی در اجرای آنها داشته باشد. همچنین تئاتر می‌تواند ابزاری برای ارتباط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان برای انتقال پیامشان و ترویج آگاهی میان مردم در جهت جلب همراهی و مشارکت مردم برای اعمال تغییرات مناسب با اهداف توسعه‌ای و فرهنگ‌سازی در جهت این گونه اهداف باشد. بنابراین تئاتر می‌تواند به عنوان یک رسانه در راستای اهداف توسعه‌ای و رهایی‌بخشی مورد استفاده قرار گیرد.

نتیجه‌ای که درباره استفاده از ظرفیت‌های تئاتر به مثابه یک رسانه در بحران‌های مختلف به دست آمد این است که تئاتر در بحران‌های مختلف همیشه حضور دارد. در واقع کنشگری که خود تئاتر به عنوان یک نهاد مهم در جامعه دارد کاملاً می‌تواند به بحران‌های مهم بپردازد. تاثیرگذاری تئاتر به خاطر زنده بودن و فضای هیجانی که می‌تواند ایجاد کند اثر بالایی دارد. در اینجا تئاتر به مثابه یک رسانه از بحران اثر می‌پذیرد و بر بحران اثر می‌گذارد؛ آنچه که مسلم است این است که یک مسئله، زمانی به بحران تبدیل می‌شود که در کانون توجه رسانه‌ها قرار گیرد. تئاتر آموزشی با عملکرد درست در شرایط بحرانی می‌تواند در رفع نیازهای مخاطبان تاثیرگذار باشد. تئاتر و رسانه نه تنها می‌تواند با آگاهی‌بخشی و ایفای نقش نظارتی از بروز بسیاری از بحران‌های بالقوه پیشگیری و در صورت بروز آنها را پایش کند، بلکه می‌تواند به فرصت‌سازی از بحران نیز همت گمارند. همچنین تئاتر به مثابه

یک رسانه حین بحران باید نقدهای اساسی خود را داشته باشد. باید نگرانی‌ها و ملاحظات مخاطبان در نظر گرفته شود. صادقانه و در عین صراحت با مخاطبان ارتباط برقرار کند و نیازهای افراد درک و شناسایی شود.

این نوع تئاتر در بحران کرونا چه تاثیرهایی در زمینه آموزش پیام‌های بهداشت و سلامت دارد. نتیجه‌ای که حاصل شد این است که چون در ایام کرونا، شکل‌گیری تجمع‌ها ممنوع بود علناً اجرای تئاتر با حضور مردم غیرممکن و یا خطرناک است. در ایام کرونا خود تئاتر در بحران بود. چون تئاتر بدون تماشاگر معنا ندارد. اما آنچه که به آن اشاره شد این است که آموزش بهداشت و سلامت از طریق تئاتر مخصوص ایام شیوع بیماری نیست. این آموزش‌ها می‌تواند در ایام قبل و بعد از کرونا نیز انجام شود. به همین دلیل، آموزش پیشگیری از بیماری و حفاظت از خود در برابر این بیماری می‌تواند راهگشای این امر باشد. محتوای تئاتر آموزشی می‌تواند با تاثیر روی عواطف و احساسات مخاطبان و یا ایجاد احساس نگرانی، ترس و دلسوزی روی ضمیر ناخودآگاه و در نتیجه عملکرد آتی آنها اثرگذار باشد. تاثیر روی ناخودآگاه افراد باعث می‌شود آنها با یک رویکرد عینی‌تر و متعادل‌تر نسبت به تهدیدهای بیماری‌ها عمل و مصونیت پیدا کنند. همچنین یکی از مهمترین مسئله‌ها درباره تضمین سلامت افراد و جوامع، توانمندسازی اجتماع محور و دادن آموزش‌های مورد نیاز در زمینه خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها از طریق رسانه‌ها و هنرهای نمایشی است که در این زمینه تئاتر می‌تواند موثر واقع شود. متخصصان در این زمینه به استفاده از آموزش سلامت برای آموزش توانایی‌ها و مهارت‌های زندگی و ارتقای سطح آگاهی مردم در مورد تأثیر فاکتورهای اجتماعی، اقتصادی و فردی بر سلامت و همچنین ایجاد تغییرهای مثبت در محیط‌های اجتماعی از طریق تأثیرگذاری بر سیاست‌های اجتماعی در راستای ایجاد رفتارهای ماندگار بهداشتی و سلامت اشاره دارند.

نتیجه دیگری که در زمینه استفاده از ابزار ارتباطی تئاتر برای رفع مشکلات به وجود آمده ناشی از شیوع کرونا در دوران پساکرونا به دست آمد این است که این نوع تئاتر می‌تواند مشکلات روانشناختی که بعد از دوران پساکرونا برای خیلی از مردم اتفاق افتاده است را رفع کند. از سوی دیگر در دوران پساکرونا، تئاترهای آموزشی نقش موثری در بالا بردن امید به زندگی دارند. تئاتر می‌تواند در بازگشت روحیه و امید به زندگی و خالی کردن اضطراب‌ها نقش موثری داشته باشد. همچنین این یافته به دست آمد که ویروس کرونا افراد را در چارچوب خانه‌هایشان محصور و مقید کرد تا از جهان‌گشایی جان‌ستانه‌اش در امان باشند. بر این اساس، بسیاری از پیوندها و تعاملات اجتماعی محدود شدند. بنابراین یکی از کارویژه‌های مهمی که رسانه‌ها به ویژه رسانه تئاتر در پساکرونا می‌تواند داشته باشد، تقویت این روابط و تعاملات است. تئاتر با گردهم آوردن افراد و تشکیل اجتماعات، قدم‌های نخستین را در شکل‌دهی به پیوندهای اجتماعی برداشته است. رسانه‌ها به ویژه رسانه تئاتر در ایام پساکرونا نقش واسطه‌ای پیدا می‌کنند. آنها می‌توانند پیوندهایی که پیشتر از هم گسسته شده بود را ترمیم کنند. نکته دیگری که متخصصان در این پژوهش به آن اشاره کردند این بود که ترویج تفکر منطقی، استدلالی و انتقادی درباره مسئله کرونا، به جای تفکر خرافه‌محور و یک سویه امری مهم است که در پساکرونا می‌تواند از طریق تئاتر منتقل شود. بنابراین در دوران پساکرونا می‌توان بسیاری از خرافه‌ها و شایعاتی که در ایام کرونا رواج یافته بود را تشریح و نقد کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

تاکید پژوهش حاضر بر مطالعه تئاتر برای آموزش بهداشت و سلامت بوده است لذا پیشنهاد می‌شود پژوهشگران دیگر بر سایر مزایای تئاتر به مثابه یک ابزار ارتباطی برای سایر اهداف توسعه‌ای تمرکز کنند. استفاده از تئاتر برای آموزش کودکان، آموزش سواد رسانه‌ای، آموزش‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و... از دیگر موضوع‌های پیشنهادی در این زمینه است. همچنین یکی از ابزارهای مهم در ارتباطات سلامت راه‌اندازی کمپین‌های سلامت است. در این کمپین‌ها برنامه‌های سلامت و بهداشت، رفتارهای

سالم و پیشگیری از بیماری‌ها آموزش داده می‌شود. در این کمپین‌ها از رسانه‌ها استفاده می‌شود. لذا پیشنهاد می‌شود که سایر محققان به بررسی این کمپین‌ها، محتواها و مخاطبان آنها بپردازند.

پیشنهاد عملی پژوهش به سیاست‌گذاران علمی کشور است. با توجه به نتایج این پژوهش مشخص شد که متأسفانه افراد توانمند و آموزش دیده در زمینه تأثیرهای آموزشی در ایران بسیار کم و محدودند. لذا پیشنهاد می‌شود با راه‌اندازی رشته تأثیر آموزشی، دانشکده و حتی دانشگاهی مختص به این امر این محدودیت رفع شود. هرچقدر تعداد افراد آموزش دیده حرفه‌ای در این زمینه بیشتر و باکیفیت‌تر باشند، مشکلات مختلف از جمله همین آموزش‌های بهداشت و سلامت نیز به مراتب کمتر خواهد شد.

پیشنهاد عملی دیگر استفاده از ظرفیت کانون پرورش فکری کودکان برای آموزش کودکان از طریق تئاتر برای بهداشت و سلامت است. این کانون با توجه به ظرفیت بالایی که دارد می‌تواند در زمینه آموزش کودکان موثر باشد. در این زمینه باید بودجه و زیرساخت‌های لازم فراهم شود و در اختیار کانون قرار بگیرد. همچنین برپایی جشنواره‌های تأثیر آموزشی، چاپ کتاب‌های مرتبط توسط متخصصان این زمینه، برپایی نشست‌ها و همایش‌های تخصصی و... می‌تواند در شناساندن اهمیت این موضوع تأثیرگذار باشد. لذا پیشنهاد می‌شود برای این امر بودجه لازم توسط نهادهای مربوطه در نظر گرفته شود.

پیشنهاد دیگر اینکه، روستاییان و مناطق محروم در زمینه تأثیرهای آموزشی باید مورد توجه باشند. پیشنهاد می‌شود برای آموزش روستاییان و مناطق محروم، گروه‌های تأثیرهای آموزشی به صورت مدون و منظم برای آموزش‌های مختلف برنامه‌ریزی داشته باشند. استمرار این امر به بهبود کیفیت و افزایش تأثیرگذاری آن کمک می‌کند.

منابع فارسی

- استراوس، انسلم و کرین، جولیت (۱۳۹۸). **مبانی پژوهش کیفی**، چاپ هشتم، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نی. بوال، آگوستو (۱۳۹۶). **تئاتر قانونگذار**، ترجمه علی ظفرقهرمانی‌نژاد، چاپ دوم، تهران: بیدگل.
- پرندرگست، مونیکا و ساکستن، جولیان (۱۳۹۴). **تئاتر کاربردی**، ترجمه علی ظفرقهرمانی‌نژاد، تهران: نمایش.
- ذکایی، محمد سعید (۱۳۹۹). **هنر انجام پژوهش کیفی از مسئله‌یابی تا نگارش**، تهران: آگاه.
- رایت، کوین بردلی و اسپارکز، لیزا و اهیر، دن (۱۳۹۹). **ارتباطات سلامت در قرن ۲۱**، ترجمه داوود مهرابی و عباس قنبری باغستان، تهران: دانشگاه تهران.
- سالدانا، جانی (۱۳۹۹). **راهنمای کدگذاری برای پژوهشگران کیفی**، چاپ دوم، ترجمه عبدالله گیویان، تهران: علمی و فرهنگی.
- شیاوو، رناتا (۱۳۹۱). **ارتباط در حوزه سلامت**، ترجمه پیرحسین کولیوند و هادی کاظمی و محمدحسین کاوه و مرتضی جلالی‌فخر، تهران: میرماه.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۸). **ضد روش**، چاپ دوم، تهران: لوگوس.
- نوری‌سیستانی، ملیحه، بلقن‌آبادی، سمیه، منظمی‌زاده، علی و غلامی، مهدی (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر آموزش با استفاده از تئاتر بر آگاهی و رفتار دانش‌آموزان پیرامون بهداشت دهان و دندان در شهرستان نیشابور»، تهران: نخستین همایش ملی هنر و سلامت.
- ویسواناث، ک (۱۳۹۷). **ارتباطات سلامت**، منتشر شده در کتاب مجموعه مقالات آشنایی با ارتباطات سلامت، ترجمه حبیب‌رایی، تهران: تپسا.

References

- Alidu, S. O. (2022). The Theatre and Health Education: Impact of Social Media-based Short Drama in Combating COVID-19 Vaccine Hesitancy in Nigeria. *Ianna Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(2), 145–151.
- Atkin, C. & Arkin, E. (1990). Issues and initiatives in communicating health information. In C. Atkin & L. Wallack (E.Ds.). *Mass communication and public health: Complexities and conflicts*, Newbury Park, Sage.
- Boal, A. (2016). *Legislator's Theater*, second edition, Tehran: Bidgol. (in Persian).
- Cline, R. & Young H. (2004). Marketing drugs, marketing health care relationships: A content analysis of visual cues in direct-to-consumer prescription drug advertising. *Health Communication*, 16, p 131.
- Damasio, A. (1999). *The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness*. New York, NY: Harcourt.
- Fielding, N. & Fielding, J. (1986). *Linking Data*, London: Sage Publications Ltd.
- Green, M. (1988). *The dialectic of freedom*. New York, NY: Teachers College Press.
- Mohammadpour, A. (2018). *anti-method*, second edition, Tehran: Logos. (in Persian).
- Montgomery, K. C. (1990). Promoting health through entertainment television. In C. Atkin & L. Wallack (E.Ds.). *Mass communication and public health: Complexities and conflicts*, Newbury Park, Sage.
- Nourisistani, M. et al. (2017). "Investigation of the effect of education using theater on students' knowledge and behavior about oral and dental health in Neishabur city", Tehran: First National Art and Health Conference. (in Persian).
- Prendergast, M. & Saxten, J. (2014). *Applied theater*, Tehran: Namayesh. (in Persian).
- Saldana, J. (2019). *Coding Guide for Qualitative Researchers*, second edition, Tehran: Scientific and Cultural. (in Persian).
- Schiavo, R. (2011). *Communication in the field of health*, Tehran: Mirmah. (in Persian).
- Strauss, A. & Corbin, J. (2018). *Fundamentals of qualitative research*, 8th edition, Tehran: Ney. (in Persian).
- Wright & Sparks & Lisa & Ahir & Dan (2019). *Health communication in the 21st century*, Tehran: University of Tehran. (in Persian).
- Viswanath, K. (2017). *Health communication*, published in the book of articles on health communication, Tehran: Tisa. (in Persian).
- Wooster, R. (2010). Theatre in education: More than just a health message, *Journal of Applied Arts & Health* 1 (3).
- Zokaie, M. (2019). *The art of conducting qualitative research from problem solving to writing*, Tehran: Agah. (in Persian).